

Het Soefisme en de Muziek

- 2, 3 juni Amsterdam, Tropeninstituut (Grote Aula), 20.15 uur
5 juni Den Haag, Hot Theater, 20.30 uur
11 juni Utrecht, Centrum 't Hoogt, 20.30 uur
12 juni De Doelen (Kleine Zaal), 20.15 uur

Qawwali ensemble Juffar Hussain Khan/Yunus Hussain Khan, India

- 4 juni Amsterdam, Tropeninstituut (Grote Aula), 20.15 uur
5 juni Rotterdam, De Doelen (Grote Hal), 20.15 uur
6 juni Den Haag, Hot Theater, 20.30 uur
7 juni Utrecht, Muziekcentrum Vredenburg (Grote Zaal), 12.00 uur

De Salamiyah-orde, Tunesië

- 8 juni Den Haag, Hot Theater, 20.30 uur
9 juni Rotterdam, De Doelen (Grote Hal), 20.15 uur
10 juni Amsterdam, Tropeninstituut (Grote Aula), 20.15 uur
13 juni Utrecht, Muziekcentrum Vredenburg (Grote Zaal), 20.15 uur

De wervelende Derwisjen/Mevlevi-ensemble, Turkije

- 12 juni Utrecht, Centrum 't Hoogt, 20.30 uur
14 juni Den Haag, Hot Theater, 20.30 uur
15 juni Amsterdam, Tropeninstituut (Grote Aula), 20.15 uur
18 juni Rotterdam, De Doelen (Kleine Zaal), 20.15 uur
20 juni Almelo, Centrum De Hagen, 20.15 uur

Aşık Ali Ekber Çiçek Turkije/De Esawiya-orde, Marokko

- 21 juni Utrecht, Muziekcentrum Vredenburg (Grote Zaal), 12.00 uur
21 juni Den Haag, Hot Theater, 20.30 uur
22 juni Rotterdam, De Doelen (Grote Hal), 20.15 uur
23 juni Amsterdam, Tropeninstituut (Grote Aula), 20.15 uur

The Sabri Brothers & Party, Pakistan

Het Soefisme en de muziek

De verspreiding van de Islam na de dood van Mohammed in 632 ging al snel gepaard met hevige onderlinge strijd tussen verschillende groeperingen. In de gebieden, waar de Islam vaste voet had gekregen, kwamen heersers aan de macht die meer oog hadden voor weelde dan voor godsdienst. Als reactie hierop ontstond in de 8ste en 9e eeuw een beweging van verinnerlijking en ascese, het soefisme, genoemd naar het wollen kleed (soef) waarin men zich kleedde; de woorden "faqir" (Arabisch: arme) en "darwish" (Perzisch: bedelmonnik) worden naast "soefi" voor de volgelingen gebruikt. De sobere levensstijl van de soefi's had tot doel zich vrij te maken van het aardse om een mystieke eenheid met God te bereiken.

De officiële orthodoxe Islam heeft altijd grote beperkingen opgelegd aan de kunst, in het bijzonder dans en muziek. Van Mohammed zelf is de uitspraak: "Ik ben gezond om de muziek van *mazamir* te vernietigen". De *mazamir*, een schalmei-achtig instrument, werd met dronkenschap en uitpattingen geassocieerd. Aan de andere kant zijn er ook plaatsen in de Koran aan te wijzen waar aan het reciteren van poëzie een heilzame werking wordt toegeschreven. Aan deze laatste uitspraak hebben de soefi's een ruime interpretatie gegeven. Zij ontwikkelden de traditie van de *sama*, het ceremoniële concert, waarbij poëzie, muziek en dans als middel dienen om een mystieke extase en vereniging met God te bereiken. Een vergelijking met Plato's opvattingen over de ideale staat ligt voor de hand. Plato wenste een strenge staatscontrole over de muziek. Bepaalde (toon)soorten waren belangrijk voor de opvoeding, maar andere soorten wilde hij verbieden omdat ze tot perversie zouden leiden. Een ding valt uit deze extreme standpunten af te leiden, namelijk ontzag voor de diep ingrijpende invloed die muziek op de menselijke geest kan hebben. In onze westerse muziekwereld is dat moeilijk meer voor te stellen, maar of dat een verrijking of verarming betekent staat nog te bezien.

In ieder geval kruipt het bloed toch waar het niet gaan kan.

Net als in onze cultuur hebben de strikt orthodoxe Islam-opvattingen over muziek niet kunnen verhinderen dat zich een veelzijdige muziekcultuur heeft kunnen ontwikkelen. De *mazamir* waarover Mohammed sprak wordt tot op heden in allerlei varianten bespeeld in alle uithoeken van de Islam-wereld, van West-Afrika tot Indonesië en de Filipijnen.

Het soefisme heeft aan die muziekcultuur, evenals trouwens aan andere kunstvormen, een onschatbare bijdrage geleverd, vooral in de vorm van vokale muziek waarbij poëzie en muziek een even belangrijke rol spelen.

Het programma werd georganiseerd in samenwerking met de volgende instellingen: Koninklijk Instituut voor de Tropen, Amsterdam; Haags Gemeentemuseum; Internationales Institut für Vergleichende Musikstudien und Dokumentation, Berlijn; Berliner Festspiele, Berlijn; Ateliers d'Ethnomusicologie de l'A.M.R., Genève; Commonwealth Institute, London; Associazione Teatri Emilia Romagna, Modena; Maison de la Culture, Rennes.

Wim van Gessel

Soefisme: de mystieke leer van de Islam.

1. De leer van de eenheid.

De openbaring van de koran wordt beheerst door het thema van de Goddelijke Eenheid. Dit wordt tot uitdrukking gebracht in de geloofsovertuiging (*shahâda*) die elke moslim herhaaldelijk uitspreekt tijdens de vijf dagelijkse voorgeschreven gebedsoefeningen tot zelfs op het moment van zijn dood: "Er is geen God dan de enige God; Mohammed is zijn afgezant".

De twee formules waaruit deze getuigenis bestaat zijn onlosmakelijk met

elkaar verbonden en vullen elkaar aan: de eerste, het leerstuk van de Ene God, heeft alleen betrekking op een Beginsel dat boven de wereld uitstijgt, terwijl de tweede de band tussen het beginsel en de zichtbare verwerkelijking daarvan aangeeft. Deze dubbele formule vormt het uitgangspunt van zowel de *shari'a*, de uiterlijke vorm van de Islam met al zijn leefregels, als van de *tariqa*, de "weg" van de mystici in de Islam, de "soefis". Volgens de gedachtengang van het soefisme betekent de getuigenis "er is geen God dan de ene God" in de eerste plaats dat alleen hetgene werkelijkheid is dat zijn bestaansgrond in zichzelf vindt. De mens wordt zich bewust van het gezichtsbedrog van de toevallige verschijnselen, de wereld en het bestaan van het individu; hij ontdoet zich van alle pretenties, leeft als een arme (*faqir* in het arabisch, *darwish* in het perzisch) en wordt "onderworpen" (*muslim*) aan de Ene Werkelijke die in en door zichzelf bestaat en wiens naam, *Allâh*, lett. de God, zijn unieke, oneindige en absolute wezen benadrukt. Zo, door zichzelf teniet te doen, bereikt de mens het bewustzijn van de Werkelijke; door zijn eigen afwezigheid ziet hij de Aanwezigheid en de macht van degene die in zichzelf bestaat. Junayd, een soefi uit Bagdad (9de eeuw n. Chr.), die algemeen wordt beschouwd als de grondlegger van de *tâ'ifa* of mystieke genootschappen in hun klassieke vorm, zegt het aldus: "Zo, door zijn individuele bestaan te verliezen, bereikt men de zuiverheid van zijn waarachtige bestaan; in die staat van absolute zuiverheid zijn individuele eigenschappen afwezig, terwijl de mens juist daardoor volledig aanwezig is...".

2. Mohammed, oerbeeld van al het bestaande.

De tweede helft van de geloofsbelijdenis, waarin Mohammed de gezant van God wordt genoemd, maakt het dogma van de Eenheid volledig door aan te geven hoe de mens die eenheid kan bereiken. Het middel daartoe is Mohammed, de "bemiddelaar" (*al-wâsita*) die door de voorzienigheid is uitgekozen als drager van de openbaring en als voorbeeld voor ieder die de weg naar God wil hervinden.

Alle moslims trachten de deugden na te volgen van de "voortreffelijkste van alle schepselen", zoals Mohammed graag wordt genoemd. Maar de gelijkenis, de geestelijke verwantschap met de Profeet heeft voor de soefi's nog een diepere betekenis. In zijn menselijke werkelijkheid belichaamt Mohammed de universele intelligentie, de oerbron van de hele schepping, het oorspronkelijke licht, waarvan elke individuele intelligentie een afstraling is en waartoe deze hoopt terug te keren om in de nabijheid van de Heer van de wereld te zijn.

3. De weg van de herdenking.

Het idee van de terugkeer naar een oorspronkelijke toestand waarin de mens geschapen naar Gods beeld, zijn rol van "plaatsvervanger van God op aarde" (een uitdrukking die vaak in de Koran voorkomt) volledig vervulde, is een gedachte die dikwijls terugkomt zowel in de Koran als in de mondelinge overlevering van de Profeet (hadith) en van de leermeesters van het soefisme. In die oorspronkelijke toestand waarin de individuele wil niet bestond, was de menselijke ziel als vanzelfsprekend onderworpen aan de Schepper, en zong zijn lof met dezelfde spontaniteit als waarmee bomen in de wind heen en weer gaan en vogels door hun gekwetter de nieuwe dageraad aankondigen. Verlicht door de Geest die hij door God kreeg ingeblazen bij de schepping was hij in staat om zich tot de andere schepselen te richten en hun namen te kennen, dat wil zeggen hun essenties, zonder zich daardoor te laten verblinden en zich af te wenden van de verering van de Enig Ware. Hoewel de mens door zijn eigen schuld, door zijn verharding en zijn ondankbaarheid deze lichtende nabijheid is kwijtgeraakt, zoekt hij haar terug te vinden. Het middel daartoe vindt hij in de overgeleverde openbaringen en in het bijzonder de meest recente, de Koran, die ook wel "dhikr Allâh" wordt genoemd, "herdenking van God". In hoofdstuk 88, vers 21 van de Koran zegt God over Mohammed: "Wat jou betreft, jij bent niets dan een

herdenker". De opdracht die het vaakst terugkomt in het heilige boek is de aansporing aan de mensen om God in gedachten te houden en zijn Naam dag en nacht aan te roepen.

Voor de soefi's is deze opdracht geen dode letter gebleven. Zij beseffen dat zij in de Koran een instrument van verlossing bezitten, een bron van gewijde spreuken waarvan de geheime betekenis en bevrijdende kracht door meditatie te ontdekken is. Op basis daarvan hebben zij een buitengewoon rijke en effectieve techniek van meditatie (dhikr) ontwikkeld, waarbij de hulp wordt ingeroepen van de taal, het verstand, het hart en de adem en vaak ook van muziek, ritme, zang en dans.

Niet iedereen kan zomaar aan deze oefeningen deelnemen, vooral als het gaat om de ritmische herhaling van een van de namen van God, in het bijzonder de hoogste naam Allah, of het persoonlijk voornaamwoord *Huwa*, "Hij". Wie eraan wil deelnemen moet aan strenge eisen voldoen; hiervoor is een voortdurende discipline van lichaam en geest nodig, men moet de religieuze voorschriften (shari'a) nauwgezet naleven en zijn geestelijke ontwikkeling toevertrouwen aan een leermeester die reeds de weg van de zelfverwerkelijking (tariqa) is gegaan.

4. De keten van initiaties

"Wie geen leermeester (sjeich) heeft, heeft Satan tot leermeester", zeggen de soefi's; wie probeert zelfstandig de reis naar God te voltooien is tot mislukking gedoemd. In de tractaten en handboeken van het soefisme komen talloze uitvoerige beschrijvingen voor van het wederzijdse proces van keuze en acceptatie tussen meester en leerling, de conventies (*adab*) die bij de relatie meester/leerling van kracht zijn (de leerling moet zijn als een lijk dat gewassen wordt), de gevoelens van broederschap en naastenliefde die tussen de leden van een orde moeten bestaan.

Hierdoor wordt de band voortgezet tussen de profeet Mohammed en zijn naaste metgezellen die bij de "Hodaybiya"-prediking zwoeren om na hun overwinning in de "kleine heilige oorlog" tegen de ongelovigen van Mekka de "grote strijd" tegen hun eigen innerlijke vijanden voort te zetten. Sindsdien bestaat een ononderbroken keten (silsila) van leraren en leerlingen waarvan sommigen op hun best leraar werden. Deze keten is in alle tijden en landen binnen de Islam een waarborg voor de voortdurende overdracht van de geheime kennis die uit de Koran-openbaring voortvloeit en van de zegenbrengende invloed (baraka) die deze kennis heeft in het hart van de derwischen, de armen van God.

Jean-Louis Michon

- 2, 3 juni Amsterdam, Tropeninstituut (Grote Aula), 20.15 uur
5 juni Den Haag, Hot Theater, 20.30 uur
11 juni Utrecht, Centrum 't Hoogt, 20.30 uur
12 juni De Doelen (Kleine Zaal), 20.15 uur

Qawwali ensemble Juffar Hussain Khan/Yunus Hussain Khan, India

Qawwali uit India

Ustad Juffar Hussain Khan	<i>zang en harmonium</i>
Yavar Hussain	<i>dholak (trom)</i>
Rafiq Ahmed	<i>zang</i>
Naeem Jafar	<i>zang</i>
Wajahat Hussain	<i>zang en tabla (trommen)</i>

Ustad Juffar Hussain Khan behoort tot een familie van traditionele musici die teruggaat tot Miao Tausen, hofmusicus van keizer Akbar in de 16de eeuw en die verscheidene grote musici heeft opgeleverd, onder wie Mushtaq Hussain Khan van Rampur, een van de belangrijkste Khyal-zangers van de vorige generatie.

Jaffar Hussain is door deze achtergrond een van de beste vertegenwoordigers van de qawwali, die in zijn familie in de meest pure vorm bewaard is gebleven.

Khyal uit India

Ustad Yunus Hussain Khan	<i>zang en surmandal</i>
Pandit Sitaram Sharma	<i>tabla</i>
Ratula Sen	<i>zang en tanpura</i>

Ustad Yunus Hussain Khan is als zanger en componist een van de belangrijkste vertegenwoordigers van de Agra gharana, een van de richtingen binnen de khyal-traditie. Hij is de veertiende directe afstammeling van de stichter van deze traditie, Haji Sujan Khan, een tijdgenoot van keizer Akbar. Zijn vader en leermeester Vilayat Hussain Khan was een van de grootste zangers van zijn tijd. Yunus Hussain Khan behoort tot de Chisti-Sabri-sekte binnen het soefisme en geldt als een autoriteit op het gebied van oude khyal-composities in de soefi-traditie.

Qawwali en Khyal, de invloed van het Soefisme op de muziek van Pakistan en India

De veroveringstochten van Moslim-volken die na de dood van Mohammed (632) begonnen, leidden ertoe dat reeds in 712 Sind, het zuiden van Pakistan, door de Arabieren werd veroverd. Het heeft echter tot 1200 geduurd voor de Islam-invloed in het hele Noorden van het Indiase

Boven: Juffar Hussain
Onder: Yunus Hussain

subcontinent' voelbaar was geworden. Sindsdien is het gebied het strijdtoneel gebleven van hevige conflicten tussen moslims en hindoes. Deze conflicten zijn gedeeltelijk het gevolg van reële sociale en politieke tegenstellingen, en ook wel van religieuze onverdraagzaamheid van extreme groeperingen aan beide zijden.

De geschiedenis van het religieuze denken die in de muziek duidelijk wordt weerspiegeld, geeft echter in hoofdlijnen een heel ander beeld te zien. De verspreiding van de Islam in Pakistan en India is voor een groot deel het werk geweest van rondtrekkende soefi's van verschillende orden, meer dan van de orthodoxe, politiek georganiseerde Islam. Vooral soefi's van de Qadiri-, Suhrawardi- en Naqshabandi-orden die ook in andere gebieden van de Islam verspreid zijn, hebben een grote invloed gehad. De soefi-orde die het belangrijkste is geworden in Pakistan en India is echter de Chisti-orde, gesticht door Khwaja Moinuddin Hassan Chisti (1142-1236) wiens graf in Ajmer het middelpunt van grote verering is.

Dat de soefi's in Pakistan en India zo'n gunstige voedingsbodem vonden voor hun denkwereld heeft verschillende oorzaken. Het kernidee van het soefisme, dat de mens zijn individuele identiteit moet opgeven om één te worden met God, sluit direct aan bij de hindoeïstische Vedantafilosofie en bepaalde richtingen in het boeddhisme. Dit idee van de fana is binnen het soefisme het eerst terug te vinden bij Junaid al Baghdadi (gestorven in 910). Er is wel gespeculeerd dat dit idee via het toentertijd Boeddhistische Sind in de Islam is binnengedrongen. Het soefisme erkent, evenals het hindoeïsme, nauwelijks religieuze dogma's; alleen het intuïtieve begrijpen van een uiteindelijke waarheid telt. Hierdoor werd dezelfde alles-absorberende tolerantie ontwikkeld die ook kenmerkend is voor het hindoeïstische denken.

Zowel bij boeddhisten als bij hindoes heeft muziek, vooral vocale, altijd een grote plaats ingenomen in de eredienst binnen en buiten de tempels; Veda-recitatie en de muzikaal meer ontwikkelde genres bhajan en kirtan zijn daar voorbeelden van. De soefi's van hun kant hadden de traditie van de sama, het religieuze concert, waarin zowel vocale en instrumentale muziek als poëzerecitatie en dans een plaats konden vinden.

Uit de wederzijdse beïnvloeding van deze tradities is in Pakistan en India de qawwali ontstaan. Het woord qawwali is afkomstig van het arabische "qaul" dat "spreken" betekent. De teksten zijn gebaseerd op soefi-poëzie die vaak met geïmproviseerde tekstregels wordt aangevuld. Oorspronkelijk was de tekst altijd in het Urdu, de vooral op het Perzisch gebaseerde mengtaal die door de moslimheersers als "lingua franca" in hun uitgestrekte rijk werd ingevoerd; later werd ook het Hindi en het daaraan verwante Brijbhasha gebruikt.

Muzikaal wordt qawwali gekenmerkt door een grote melodische vrijheid, lange "uithalen" en snelle loopjes over het hele stembereik, en een enorme ritmische gedrevenheid waarbij trommen zoals dholak, nal en tabla onmisbaar zijn; verder is er altijd een door een klein koor gezongen refrein dat door handgeklap wordt ondersteund.

Wat precies de muzikale voorlopers van de qawwali zijn geweest is moeilijk na te gaan, maar vrij algemeen wordt aangenomen dat deze stijl is geïntroduceerd door Amir Khusrao (1253-1325), dichter en musicus aan het hof van de sultan van Delhi. Als soefi was hij een leerling van Hazrat Nizamuddin Auliya, een "pir" (heilige) van de Chisti-orde. Beider graftombe bevindt zich in het tegenwoordige New Delhi, buiten de vroegere oude stad. Elke donderdagavond worden daar qawwali-uitvoeringen gegeven en elk jaar wordt er de "urs" (herdenkingsfeest) van Moinuddin Chisti en Nizamuddin Auliya gevierd, waarbij alle grote qawwali-zangers hebben opgetreden.

De qawwali heeft op zijn beurt bijgedragen tot het ontstaan van de khyal, de vocale stijl die tot op heden de belangrijkste vorm van klassieke muziek van India en Pakistan is. Naast Amir Khusrao worden vooral Sultan Hussain Sharqui van Jaunpur (gestorven in 1499) en Miyan Tansen (2de

helpt van de 16e eeuw, tijdens keizer Akbar) genoemd als degenen die belangrijk hebben bijgedragen tot de ontwikkeling van de khyal-stijl. Khyal heeft met qawwali de rijk geornamenteerde manier van zingen gemeen. In andere opzichten bouwt de Khyal echter voort op de al eerder bestaande, strenge dhrupad-stijl, die nu nog maar door zeer weinigen, met name van de Dagar-familie wordt beoefend. Khyal is gebaseerd op hetzelfde systeem van raga's (melodie-patronen) als de dhrupad.

Parallel aan de ontwikkeling van het soefisme in Pakistan en India ontstond bij de hindoes de bhakti-beweging. Dit was een reactie op de steeds meer geformaliseerde godsdienst van de brahmanen (de hindoe-priesterkaste) die dreef op offers, rituelen en velerlei voorschriften. De bhakti-beweging, die tevens het definitief verdwijnen van het boeddhisme in India bezegelde, streefde naar een meer verinnerlijkte godsdienstbeleving, waarbij de devotie tot Vishnu in zijn incarnaties als Rama en Krishna vooropstond. Een van de belangrijkste figuren van de bhakti-beweging is Kabir Das, die ook als componist van bhajans bekend is. Hij werd rond 1440 in een moslimfamilie geboren en is waarschijnlijk een leerling geweest van de soefi sjeich Taqui en tevens van bhakti-mysticus Ramananda. Van Kabir is de uitspraak: "God is één, of we hem nu als Allah of als Rama aanbidden. De hindoe aanbidt hem op dezelfde dag; de mohammedaan vast met Ramazan; maar God heeft alle dagen en maanden gemaakt. De hindoe-god woont in Benares, de mohammedaanse God in Mekka; maar Hij die de wereld heeft gemaakt woont niet in een stad gebouwd door mensen". Hetzelfde syncretistische denken vindt men ook nu nog terug bij de Bauls in Bengalen, rondtrekkende barden met een eigen muziekstijl; sommigen van hen zijn soefi's, anderen hindoe bhakti-aanhangers, maar allen bezingen dezelfde God. Ook de Sikh-godsdienst heeft raakvlakken met het soefisme. Guru Nanak (1469-1539), de mysticus die deze godsdienst stichtte, kende veel belangrijke soefi's; de eerste steen van de beroemde Gouden Tempel in Amritsan is gelegd door de soefi Miyan Mir van de Qadiri-orde. Architectuur en ornamentiek van deze tempel zijn grotendeels van Perzische afkomst en zijn doordrenkt van soefi-symboliek.

De ontwikkeling van de khyal en vele andere artistieke tradities heeft veel te danken gehad aan de bescherming van de Mughal-vorsten, waarvan de reeds genoemde keizer Akbar wel de bekendste is. Er zijn echter ook voorbeelden van het tegendeel, zoals keizer Aurangzeb (gestorven in 1707), een fanatieke orthodoxe moslim die alle muziek en dans in zijn stad verbood. Dezelfde Aurangzeb heeft sikhs en hindoes bloedig vervolgd. Veel andere vorsten echter, meer door soefi-ideeën beïnvloed, hielden er een hofhouding van danseressen, musici en dichters op na. Deze kunstenaars, vaak van hindoe-afkomst, namen over het algemeen de moslim-godsdienst aan. Op deze manier zijn typische bhakti-thema's als de liefde tussen Krishna en Radha in de muziek en danskunst terechtgekomen, hoewel de artiesten meestal moslims waren (en zijn). Ook khyal-composities gaan vaak over dit onderwerp. De oudere khyal-composities, die over typische soefi-onderwerpen gaan, zijn nog maar bij zeer weinigen bekend; Yunus Hussain Khan en, in Pakistan, Wahid Khan zijn hier voorbeelden van. Ook ontstond aan de hoven een lichtere vorm van qawwali waarin ook wereldse, romantische thema's werden toegelaten. Deze vorm van qawwali is tegenwoordig vooral via de film enorm populair geworden overal ter wereld waar mensen van Pakistaanse of Indiase afkomst wonen, waaronder natuurlijk Suriname. De oorspronkelijke puur religieuze vorm van qawwali is daarnaast echter onveranderd blijven bestaan.

- 4 juni Amsterdam, Tropeninstituut (Grote Aula), 20.15 uur
5 juni Rotterdam, De Doelen (Grote Hal), 20.15 uur
6 juni Den Haag, Hot Theater, 20.30 uur
7 juni Utrecht, Muziekcentrum Vredenburg (Grote Zaal), 12.00 uur

De Salamiyah-orde, Tunesië

Zikr: lofprijzing van Allah in de traditie van de Salamiyah en Aisawiya soefi-orden in Tunesië o.l.v. sjeich Abdelaziz ben Mahmud
Zikr, letterlijk het "gedenken" van Allah, is een ceremonie die door verschillende soefi-orden wordt beoefend, gehoorzaam aan de opdracht van de Koran: "gedenk Allah veelvuldig". Door het reciteren van Koran-teksten en ritmisch scanderen van spreuken zoals "La ilaha il Allah" - er is geen andere God dan Allah - roepen de deelnemers aan de zikr een toestand van mystieke extase op om door het vergeten van het eigen ik één te worden met Allah.

Programma

Al Ada

Bij alle Soefi-orden wordt Al Ada uitgevoerd als opening van de zikr. In de tekst wordt Allah verheerlijkt. De muziek, die snelle ritmen en diverse vocale vormen gebruikt, is specifiek Tunesisch. Al Ada wordt gezongen terwijl de groep op weg is naar de plek waar de eigenlijke zikr wordt uitgevoerd.

De Salamiyah-orde, Tunesië

"In de naam van Allah, door Allah, door de afgezant van Allah en zijn metgezellen"

"Allah Allah Allah, mijn toeverlaat in alle eeuwigheid. Niemand anders kan mij beschermen"

"Als u mij bezoekt verdwijnen alle moeilijkheden"

"Allah Allah onze levende en eeuwige God"

"Allah, Allah, Allah Allah Allah"

Maulid

Maulid, letterlijk "verjaardag", is de traditionele opvoering van de geboorte van de Profeet. Er zijn drie inleidende gedeelten:

1. Hadramia. "Wie hier en in de andere wereld gelukkig wil zijn en zich wil verheffen naar de top van hogere sferen..."

2. Takbira. "Allah u Akbar": "God is de grootste. Hij zij geprezen".

3. Hamzia. "O Allah, ik smeek u, zegen uw meest geliefde schepsel, Mohammed, de beste van alle schepselen, nu en altijd".

Hierna begint de eigenlijke Maulid. Als voorbeeld van de tekst de volgende strofe als solo uitgevoerd: "O Allah, omring zijn heilig graf met wierook en reukstoffen; schenk hem Uw zegen".

At-Taibia

At-Taibia is een Soefi-orde die gesticht is door Sjeich Maulay at-Taiyib die in de plaats Wazzan in Marokko begraven ligt. De hymnen van deze orde hebben lofprijzingen tot Maulay at-Taiyib als thema. Er worden geen muziekinstrumenten gebruikt; wel worden er ritmische dansbewegingen gemaakt.

"Wie de Geëerde dient is verzekerd van het tweede leven in het paradijs".

"Wie Allah zoekt en zijn afgezanten zal de juiste weg vinden".

Besluit: "Vrede zij u, voortreffelijkste van alle schepselen, bemiddelaar, gids naar het paradijs op de dag des oordeels".

As-Salamiya

De Salamiya-orde gaat terug op Sjeich Abdel Salam bin Salim, die behoorde tot de geëerde Al-Idrisi familie van de stam Al-Fawatir. Hij is geboren in de plaats Zulaitin in Lybië in het jaar 880 van de Islamitische jaartelling, d.i. 1520 na Chr. Hij ging in de leer bij verschillende soefi-meesters, waaronder Sjeich Abdel Wahled al Dargali in Meslata. Teruggekeerd in zijn eigen dorp kwam hij in contact met een groep uit Marokko, die hun zang met lijsttrommels (daf) begeleidden.

Hij nam hun stijl en repertoire over. Toen zijn eigen volgelingen veranderingen gingen aanbrengen trok hij zich terug in een moskee in Tripoli, en later in een fort op de berg Ghirian en andere plaatsen. Uiteindelijk keerde hij terug naar zijn geboorteplaats Zulaitin. Hij stichtte daar een moskee waar hij nu begraven ligt.

Het repertoire van de school die hij stichtte omvat lofgezangen en andere teksten die met de "daf" worden begeleid. In Lybië wordt de orde ook Fawatir genoemd, in Tunesië ook wel Al Arusia naar Sjeich Ahmad ibn Arus die in Tunis ligt begraven.

De Salamiyah-ceremonie omvat drie hoofdgedeelten:

1. Een kort voorbeeld uit al-Fuzu: lofprijzingen door de sjeich aan verschillende soefie-heiligen.
2. Koorgedeelte, beginnend met de tekst "Een lijsttrommel, o meester Buwari, heer van alle geheimen..."
3. Koorgedeelte "Mijn sjeich, vertrouweling van God, die u opriep".
4. Koor: "De maan en sterren stralen in de nacht; ik ben trots op mijn sjeich Baba Salume"
5. Koor: "Wie verlangt meer naar de uitverkoren profeet..."
6. Afsluiting.

Deel 2

1. Een gedicht dat als volgt begint:

"In de naam van God, de Allerhoogste, die alle geheimen kent, de Machtige en Goedgunstige, die ons leidt..."

2. Mystiek gezang: "Uw geheim stroomt uit..."

Deel 3

1. Gedicht: "Gods vrede zij met Jezus, de zoon van Maria"

2. Mystiek gezang met de beginwoorden:

"O ruiter, wij zullen u bericht sturen".

Al Aisawiya

Deze soefi-orde wordt toegeschreven aan sjeik Sidi Mohammed ibn Aisa (Aisa is de Arabische vorm van de naam Jezus). Hij is in 933 A.H. gestorven, d.w.z. 1555 in onze jaartelling, en is in Meknas in Marokko begraven. Bij deze ceremonie zijn de deelnemers in twee groepen verdeeld. De leden van de eerste groep staan in een rij; zij dragen wollen soefi-kledij en leren gordels. Zij dansen op de muziek en herhalen de lofprijzingen die door de tweede groep worden gezongen. Deze zit op de grond, gehuld in de "jubba", de traditionele Tunesische mantel. Zij zingen en bespelen de daf, req en nagrat (diverse lijsttrommen).

Er zijn de volgende onderdelen:

1. Tathgilah

"O broeder, ik ben geen vreemde"

"Maak geen verwijten aan de broeders. Wie het geheim van God zoekt, streeft ernaar met al zijn kracht"

2. Bismillah

"In de naam van God. Zijn begin staat in de regels geschreven, het gebed voor Hem die de weg wijst is een vaste waarheid"

3. Barwal

"O volmaakte sjeich, ik roep u aan".

4. Amal, bestaande uit verschillende teksten:

(khumari) "O beschermer uit Meknas, glorieuze meester, uw zee is onmetelijk baba Mohammed"

(barwal) "Mannen van God, mijn hart heeft u gezocht, wij hebben u naar God geleid"

(barwal) "Wat moeten wij doen, o God, de geliefden zijn gescheiden".
Abdelaziz ben Mahmud

De wervelende Derwisjen/Mevlevi-ensemble, Turkije

- 8 juni Den Haag, Hot Theater,
20.30 uur
9 juni Rotterdam, De Doelen (Grote Hal),
20.15 uur
10 juni Amsterdam, tropeninstituut (Grote
Aula), 20.15 uur
13 juni Utrecht, Muziekcentrum Vredenburg
(Grote Zaal), 20.15 uur

De wervelende Derwisjen/Mevlevi- ensemble, Turkije

De kosmische dans "Samâ" van de Derwisjen

"O dag, verschijn! Atomen dansen,
De zielen, buiten zichzelf van extase, dansen;
Op het gehoor zeg ik je, waarheen de dans je meesleekt.
Alle atomen in de lucht en de woestijn,
Weet dat zij, net als wij in vervoering zijn,
En dat ieder atoom, gelukkig of ongelukkig,
Wordt overweldigd door de alomtegenwoordige Geest".

Op deze manier beschreef Djalâl-ud-Dîn Rûmî de kosmische dans. Hij was een van de grootste mystieke dichters aller tijden, leraar en stichter van de broederschap Mevlevi in Konya (13e eeuw).

De samâ die voor u opgevoerd zal worden is een religieuze dans, waarvan alle onderdelen en bewegingen een symbolische betekenis hebben. In de bijbel wordt beschreven hoe Koning David danst voor de Ark. Zo willen de Derwisjen zich door middel van hun heilige dans verheffen tot de goddelijke oneindigheid.

"Vele wegen leiden tot God, ik heb gekozen voor die van de dans en de muziek" heeft Djalâl-ud-Dîn Rûmî gezegd.

De broederschap van de dansende Derwisjen vertoont enige overeenkomst met de christelijke Tiers-ordes. Hij verenigde, voor de secularisatie van Turkije, vrome Moslems die hun geloof vurig en intens wilden belijden. Zij worden Soefi's genoemd, wat letterlijk betekent "gekleed in wol". Het dragen van de monnikspij is het kenmerk voor de wens naar ascese. Kunstenaars, musici, schrijvers en geleerden hebben allen een sterke invloed uitgeoefend op de Turkse cultuur, en van daaruit op een groot deel van het Nabije Oosten. Het grote Ottomaanse Rijk strekte zich uit tot aan Wenen, en tot enkele tientallen jaren geleden waren er nog tienduizenden Mevlevi Derwisjen.

"Als je een atoom in tweeën deelt, vind je er een zon in en planeten die om de zon draaien".

Deze uitspraak is niet van een atoomgeleerde, maar van de meester van de Mevlevi-broederschap, in de Middeleeuwen. Wanneer deze Derwisjen rondcirkelden op de tonen van de rieten fluit (de ney), dan wordt daarmee de duizelingwekkende rondgang van de planeten in het universum, en daarmee tevens de gehele natuur gesymboliseerd:

"Ik zie de wateren ontspringen bij hun bron...
De takken van de bomen die dansen als boetelingen,
De bladeren die in hun handen klappen als minstreels"
(Djalâl-ud-Dîn Rûmî)

De Derwisjen gaan in wit gekleed, symbool van de lijkwade, waar overheen een zwarte mantel wordt gedragen, die het graf symboliseert, en vilten hoofddeksele, symbool van de grafsteen.

De sjeich is de bemiddelaar tussen de hemel en de aarde. De zwarte sjerp rondom zijn hoofddeksele duidt op zijn waardigheid. Hij groet, evenals de overige Derwisjen, en gaat vóór het rode tapijt zitten. De rode kleur is die van de ondergaande zon, die met zijn laatste stralen de heuvel van Konya verlichtte, toen Rûmî op 17 december 1273 stierf.

Zonder begeleiding van een instrument, worden de lofzangen voor de Profeet gezongen, waarvoor Rûmî de tekst geschreven heeft:

"Jij bent de geliefde van God, de afgezant van de enige schepper..."

De melodie is gecomponeerd door de grote Turkse componist Iti aan het eind van de 17de eeuw.

Vervolgens is er een improvisatie op de fluit. De sjeich slaat met zijn hand op de grond, waarna de Derwisjen langzaam drie maal om de piste heenlopen. De drie rondgangen symboliseren de drie etappes die tot God leiden: de weg van de wetenschap, de weg die leidt tot inzicht, en tenslotte de weg die tot vereniging leidt.

Na de derde rondgang, gaat de sjeich op het tapijt zitten. De dansers leggen hun zwarte mantel af, waaruit zij plotseling in het wit tevoorschijn komen, als voor een wedergeboorte. Zij vragen toestemming om te dansen en beginnen dan langzaam te draaien, waarbij de rechterhand omhoog wijst naar de hemel om de genade in ontvangst te nemen, de linkerhand wijst naar de grond om de genade die door hun lichaam en hun hart stroomt, door te geven aan de wereld. De cirkel van dansers wordt vervolgens opgedeeld in twee halve cirkels, waarvan de één de boog van de afdaling van de ziel in de materie voorstelt, de ander de boog van de weg die de zielen afleggen bij hun terugkeer naar God.

De sjeich neemt pas vanaf de vierde keer deel aan de dans. Het tempo van de begeleiding is nu zeer hoog. De sjeich stelt de zon voor. Als hij deelneemt aan de dans, volgt er een tweede improvisatie op de ney. Dit is het hoogtepunt, waarop de vereniging gerealiseerd wordt. Als hij is teruggekeerd naar zijn plaats, is de dans afgelopen en wordt er uit de Koran gereciteerd: het woord van God aan het eind van de ceremonie, een antwoord aan de Derwisjen. Dan volgen de laatste groeten en het aanroepen van God: Hou (Huwa = Hem). Alleen tot Hem is hun verering gericht. Zoals de Koran zegt: "Waarheen men zich ook wendt, overal is het gezicht van God".
Eva de Vitray-Meyerovitch

- 12 juni Utrecht, Centrum 't Hoogt,
20.30 uur
- 14 juni Den Haag, Hot Theater,
20.30 uur
- 15 juni Amsterdam, Tropeninstituut (Grote
Aula), 20.15 uur
- 18 juni Rotterdam, De Doelen (Kleine Zaal),
20.15 uur
- 20 juni Almelo, Centrum De Hagen,
20.15 uur

Aşık Ekber Çiçek, Turkije/De Esawiya- orde, Marokko

Ali Ekber Çiçek

Bepaalde ethnische, sociale en religieuze kenmerken van de oude Turkomaanse stammen die in Centraal Azië woonden voor zij Anatolië veroverden, zijn nu nog in Turkije terug te vinden. Het duidelijkst is dit bij de Alevi, die een groot gedeelte van de Anatolische bevolkingen vormen. In de tijd van hun omzwervingen door Transoxanië en Khorassan in Centraal Azië bekeerden de Alevi zich tot een strenge Sjïtische richting in de Islam. Daarnaast behielden zij echter ook de elementen van het Aziatische Sjamanisme. De meeste Alevi's behoren tot de orde van de Bektasji derwisjen die de ontwikkeling van de mens in de richting van zijn uiteindelijke vereniging met God nastreven. Hun godsdienstbeleving is verre van orthodox en zij staan afwijzend tegenover elke uiterlijke vorm van godsdienst: zij gaan nooit naar de moskee en doen de vaste gebeden (salat) en rituele reiniging niet en houden geen vasten.

Bovendien staan bij hen de vrouwen in hoog aanzien en nemen deel aan alle religieuze gebeurtenissen op gelijke voet met de mannen.

De Bektasji-orde is in de 13de eeuw gesticht door een rondtrekkende derwisj, Haji Bektash, volgens hagiografische bronnen waarschijnlijk een Turk uit Khorassan. Volgens overlevering verliet hij zijn land in opdracht van zijn geestelijke leidsman en ging in de gedaante van een duif naar het land van Roem (de Turkse naam voor Anatolië) naar de plek waar nu het dorp Hajibektash ligt, bij Kirshehir.

De Bektasji's vereren Ali, de schoonzoon en neef van de Profeet, die is vermoord door de Kahrejiten, een rebellerende sekte in de Islam. Ook de gewelddadige dood van een van Ali's zonen, Husein in Kerbela is onderwerp van een speciale eredienst.

De Bektasji's geloven dat God Adam naar Zijn beeld heeft geschapen en dat God alleen in menselijke gedaante in deze wereld verschijnt. God is niet te vinden in de hemel of het paradijs, maar in het hart van de mens, gesymboliseerd door de Qa'aba. Omdat God onstoffelijk is, is er een bemiddelaar tussen de Schepper en zijn schepsel, die vleesgeworden god. Die bemiddelaar, Ali, verbeeldt de Goddelijke Schoonheid, waar de menselijke schoonheid de afspiegeling van is: "Ali is mijn Aangezicht, zegt de God van het Licht".

De drie letters van de naam Ali (ain, lam, ye) die in elk menselijk gezicht te zien zijn, duiden het gezicht van God aan: een Alevi scheert nooit zijn snor af,

zodat de naam Ali altijd in zijn gezicht te lezen is.

De ceremonies van de Bektasji's staan onder leiding van een Dede, een geestelijk leider, die soms ook een asik is, een van de mystieke dichters/musici die de traditie voortzetten van de vroegere Khan-ozan priesters en barden. De orthodoxe moslims hebben altijd wantrouwend gestaan tegenover muziek. De Bektasji's daarentegen hebben muziek en dans altijd gewaardeerd als een middel tot geestelijke verheffing. In hun ogen scheppen muziek en dans gunstige voorwaarden voor de mens om zijn identiteit met God, het Middelpunt van het menselijk hart te herkennen.

Dankzij de onveranderlijkheid van hun godsdienstplechtigheden is ook de vocale muziek, van de Bektasji's getrouw bewaard gebleven via mondelinge overlevering. De asik's hebben een zeer karakteristieke manier van zingen: krachtig en ernstig zonder een zweem van lichtzinnigheid of gekunsteldheid. Versieringsnoten, vocale effecten en ingewikkelde ritmen zijn taboe. De melodie is altijd vrij, zowel in ritmisch gebonden als in ritmisch vrije stukken. Het ritme is helder en geprononceerd, de stijl energiek en levendig.

Het enige instrument dat de stem begeleidt is de saz. Het woord saz is het eerst gebruikt door Pir Sultan, een asik uit de 16de eeuw. Het is een sierlijk instrument uit de luitfamilie met een peervormige klankkast en een lange slanke hals. Er bestaan verschillende varianten van de saz. Elke asik begeleidt zichzelf op een saz waarvan de afmeting en dus de snaarlengte met zijn stembereik overeenkomt. Het type dat wordt bespeeld is de bağlama.

Het bespelen van de saz wordt gezien als een vorm van eredienst, en in sommige gebieden werd het als zondig beschouwd om een saz op de grond te leggen. Er zijn ook liederen die een symboliek van de onderdelen van de saz beschrijven: de klankkast is Ali, de laagste snaar is Mohammed, de twaalf snaren (bij sommige typen) zijn de twaalf Imams, de hals Zulfikar, het zwaard van Ali.

De Bektasji's-liederen worden nefes genoemd en dienen ter begeleiding van dans of alleen om naar te luisteren. De gedichten waarop ze gebaseerd zijn zijn totaal verschillend van de klassieke Turkse poëzie. Ze worden alleen bij mystieke muziek gebruikt, hebben een vast aantal lettergrepen per regel en zijn in eenvoudige taal gesteld zonder veel Perzische en Arabische invloed zoals bij de klassieke Ottomaanse poëzie.

De melodieën zijn op eenvoudige toonschalen gebaseerd en modulaties zoals in het klassieke makamsysteem komen niet voor. Vaak worden er aksak ("hinkende") ritmes gebruikt zoals maatverdelingen van 3 + 2 + 2 of 3 + 2 tellen.

Irène Melikoff
Bernard Manquin

Soefi-hymnen van de Esawiya-orde, Marokko

Madih Nabauï, door Haji Driss Bengelloun en ensemble

Madih Nabauï, de lofprijzing van de profeet, is een wijdverbreide vorm van vocale religieuze muziek en tevens als literair genre in de Arabische wereld een middel om de diepste religieuze gevoelens van de gelovige moslim uit te drukken. De verbreiding van de Madih's is te danken aan Soefi-dichters die dit genre intensief beoefenden. De vroegste Madih's zijn echter al in 632 ontstaan na de dood van Mohammed. De moslims bleven na zijn dood hun gedachten en gebeden tot hem richten alsof hij nog in leven was, zodat de Madih's niet als dodenklacht kunnen worden beschouwd.

De eerste Madih's zijn van de hand van 'Hassan Ibn Thabit, de dichter van de profeet, die door latere dichters werd nagevolgd. Ali Ibn Abi Talib, de schoonzoon van de Profeet en de vierde khalif in de Islam, betrok ook Mohammed's familie (Ahl-al-Bait) in zijn lofprijzingen. Ali werd zelf gedood in 660 bij een veldslag tegen Muawiya, die hiermee het khalifaat veroverde en de dynastie van de Omajjaden vestigde. Ali's zoon Hussain werd in 682 bij Kerbela in Iraq vermoord. De gewelddadige dood van deze leden van

Mohammed's familie Ahl-al-Bait heeft de verering voor deze familie sterk doen toenemen, met name bij de Sjiïten. Nog steeds wordt in Moharram, de 10de maand van de Islamitische kalender de martelaarsdood van Hussain met rouwplechtigheden herdacht; muziek is in deze periode taboe.

Liefde voor de Profeet en zijn familie was de inspiratiebron voor de Madih's van de dichters Kumait in de 7de eeuw, Da'bak in de 9de eeuw, Sjarif-ar-Radij en Mihjar in de 10de eeuw.

Het belangrijkste meesterwerk uit de Madih-literatuur werd in de 13de eeuw door de Soefi-dichter Al-Busieri geschreven. Dit gedicht, "al Burdah", het bovenkleed van de Profeet, omvat 182 versregels en is zo bekend bij moslims dat men wel bepaalde regels hieruit toepast bij de genezing van zieken.

Speciaal op vrijdagavond bij het graf van Hussain, maar ook bij tal van andere religieuze gelegenheden wordt de Burdah voorgedragen waarbij elke regel wordt afgewisseld met de zg. Maulaya Salli: "Heer zegen uw geliefde (d.i. de Profeet), de beste van alle mensen, tot in alle eeuwigheid".

Sinds de 13de eeuw tot op heden heeft de Burdah dichters tot inspiratiebron gediend. Vaak werden regels of zelfs gedeelten van regels uit Busieri's tekst gecombineerd met nieuwe, eigen tekst, zolang het metrische schema en het rijm maar gehandhaafd bleven. Daardoor omvat het huidige Madih-repertoire een geweldige rijkdom aan poëzie, zowel volkspoëzie als hoogontwikkelde literatuur. Enkele religieuze vocale compositievormen die hierop zijn gebaseerd zijn: Tansilat (Openbaring), Ibtihal (Smeking), Tauwassul, Tawsjih en Muasjah.

De Madih's worden muzikaal uitgevoerd door een mannenkoor en een solozanger, die zich vaak op een lijststrommel (mazhar of bandir) begeleidt. Als muzikale bouwstenen dienen korte melodische motieven die op allerlei manieren worden geparafraseerd en herhaald. De groep zingt telkens een versregel in een vast ritme; deze wordt dan door de solozanger al improviserend gevarieerd, waarbij hij de karakteristieken van de maqam, het melodiepatroon waarin het stuk staat, duidelijk naar voren brengt. De ritmisch vrije improvisaties van de solozanger worden weer beantwoord door het koor met een refrein, vaak ook met een lang aangehouden "Allah" op een van de centrale toonhoogten van de maqam. De muzikale stijl van de Madih is nauw verwant aan wereldlijke klassieke Arabische muziek.

Lees de **HOLLAND FESTIVAL**-krant: Achtergronden en hoogtepunten uit het programma plus achttien pagina's interviews.

Gratis verkrijgbaar in de theaters en concertzalen.

In samenwerking met **NRC** **HANDELSBLAD**
